

Kraków, 29 maja 2012

dr Katarzyna Jastrzębska
Katedra Literatury Rosyjskiej XX i XXI wieku
Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej
Uniwersytet Jagielloński

AUTOREFERAT

Studia wyższe magisterskie na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego, na kierunku filologia rosyjska ukończyłam w roku 1992 z wynikiem bardzo dobrym z wyróżnieniem. Dyplom uzyskałam na podstawie pracy poświęconej semantyczno-stylistycznej analizie polskiego przekładu (autorstwa Ireny Lewandowskiej i Witolda Dąbrowskiego) powieści Michaiła Bułhakowa *Mistrz i Małgorzata*. Pracę napisałam pod kierunkiem prof. dra hab. Piotra Fasta. Kolejnych pięć lat pracowałam poza uniwersytetem. W roku 1997 otrzymałam stanowisko asystenta w Zakładzie Teorii Literatury i Przekładu w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego. W roku 1998 obroniłam pracę doktorską *Rosyjska i polska literatura łagrowa we wzajemnych przekładach. Tekst i kontekst kulturowy* (promotor prof. dr hab. Piotr Fast). W latach 1998–2009 pracowałam na stanowisku adiunkta w Zakładzie Teorii Literatury i Przekładu w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej UŚ. Od roku 2009 jestem adiunktem w Katedrze Literatury Rosyjskiej XX i XXI wieku Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego.

ZAINTERESOWANIA BADAWCZE ORAZ OSIĄGNIĘCIA NAUKOWE

Moje zainteresowania badawcze dotyczyły zawsze dwóch dziedzin – historii dwudziestowiecznej literatury rosyjskiej oraz przekładu artystycznego. Jeszcze w czasie studiów wygłosiłam na konferencji historycznoliterackiej, a następnie opublikowałam w „Rusycystycznych Studiach Literaturoznawczych”, artykuł poświęcony stylistycznej organizacji antyutopii Jewgienija Zamiatina *My*. Po ukończeniu studiów, mimo braku

możliwości zatrudnienia w uniwersytecie, brałam czynny udział w konferencjach translologicznych. W latach 1996–1998 byłam jednym z członków zespołu opracowującego projekt badawczy pod kierunkiem prof. dra hab. Piotra Fasta, finansowany przez Komitet Badań Naukowych a poświęcony zagadnieniom przekładoznawstwa. Przed uzyskaniem stopnia doktora opublikowałam cztery artykuły i jedną recenzję¹.

1. *Organizacja stylistyczna powieści E. Zamiatina „My” wobec stanu emocjonalnego bohatera*, „Rusycystyczne Studia Literaturoznawcze”, t. 15, Katowice 1991, s. 19–28.

2. „*Wierny Rustan*” w tłumaczeniu A. Drawicza, [w:] *Polityka a przekład*, red. P. Fast, Katowice 1996, s. 141–162.

3. *Inny świat* w innym języku. Herling-Grudziński po rosyjsku, [w:] *Obyczajowość a przekład*, red. P. Fast, Katowice 1996, s. 115–130.

4. *O dwóch przekładach „Mistrza i Małgorzaty” Michaiła Bułhakowa*, „Opcje” 1997, nr 1, s. 22–25.

RECENZJA

5. T. Szczerbowski, *O grach językowych w tekstach polskiego i rosyjskiego kabaretu lat osiemdziesiątych*, Kraków 1994, „Przegląd Rusycystyczny”, nr 3/4, 1997, s. 281–285.

Pracę doktorską poświęciłam kwestii rosyjskich i polskich tłumaczeń utworów zaliczanych do nurtu prozy łagrowej. Przesłanką do podjęcia takiego tematu było wyniesione z lektury bardzo wielu utworów o tematyce obozowej przekonanie, że opis świata łagrów w literaturze rosyjskiej i polskiej, mimo iż sprawia wrażenie pozornego podobieństwa, w istocie skrywa głęboką odmiennność. Próba systematyzacji zjawisk dotyczących poetyki utworów nurtu łagrowego wymagała przyjęcia w pracy określonej strategii porządkującej. Polegała ona na wskazaniu i interpretacji stałych elementów opisu, tworzących uogólniony, schematyczny model utworu literatury łagrowej. Do elementów tych zaliczyłam: 1) postrzeganie komunizmu jako *quasi* religii 2) kategorie inności i obcości jako kluczowe dla rozpoznania łagrowej obyczajowości 3) trzy stałe motywy tej prozy: mróz, głód i niewolniczą pracę. Konsekwencją takiego ujęcia problemu było podzielenie rozdziałów na części argumentacyjną i analityczną, w której omówiłam zauważone w przekładach transformacje translologiczne i ich wpływ na ostateczny kształt tłumaczonego utworu. W pracy dążyłam do uzasadnienia tezy mówiącej o tym, że konkretne decyzje tłumaczy wskazują na istnienie dwóch odmiennych sposobów obrazowania świata sowieckich łagrów. Przeprowadzona analiza miała również na celu ukazanie kulturotwórczego aspektu działalności tłumacza,

¹ Dwa inne artykuły, poświęcone analizie prozy łagrowej, zostały złożone do druku jeszcze przed uzyskaniem przeze mnie stopnia doktora. Jednak ze względu na długotrwały proces wydawniczy, opublikowane zostały po roku 1998. Są to: *INNY/OBCY w rosyjskiej literaturze łagrowej. Zarys problematyki*, [w:] *Od symbolizmu do postmodernizmu*, red. P. Fast, B. Stempczyńska, Katowice, s. 95–105; *Modele czasoprzestrzeni w rosyjskiej literaturze łagrowej i ich odwzorowanie w polskich przekładach*, [w:] *Literatura Słowian Wschodnich. Tendencje rozwojowe, przewartościowania*, red. M. Ściepuro, Zielona Góra 2000, s. 181–189 (obydwa artykuły opublikowany pod nazwiskiem K. Żemła).

niedającego się przewyciężyć uwikłania autora przekładu w bardzo wiele (na przykład ideowych, historycznych) zależności. Badanie przekształceń semantycznych i stylistycznych dało podstawę do stwierdzenia, że w analizowanych przekładach utworów (Aleksandra Sołżenicyna, Warłama Szalamowa, Eugenii Ginzburg, Olega Wołkowa, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego), dochodzą do głosu preferencje percepcyjne obowiązujące w uniwersum interpretacyjnym języka kultury przekładu.

Rozprawa doktorska, którą obroniłam 17 kwietnia 1998 roku, otrzymała rekomendację do druku i ukazała się w roku 2000 nakładem wydawnictwa „Śląsk” pod tytułem *Przetłumaczyć łagier. Rosyjska i polska literatura łagrowa we wzajemnych przekładach* (opublikowana pod nazwiskiem Katarzyna Żemła). Było to pierwsze w Polsce opracowanie poświęcone problematyce przekładu utworów nurtu łagrowego.

Po obronie pracy doktorskiej zajęłam się badaniami nad zjawiskiem, które rosyjska krytyka literacka lat 80. XX wieku nazwała „szkołą moskiewską” *resp.* „pokoleniem czterdziestoletnich”. Z uwagi na to, że zdecydowana większość podręczników akademickich z dziedziny literatury rosyjskiej XX wieku, podobnie jak słowników encyklopedycznych i leksykonów nie definiuje w żaden sposób zjawiska tym mianem określanego, celem moich pierwszych ustaleń było poznanie genezy terminów oraz nazwisk i twórczości pisarzy zaliczanych do tego nieformalnego ugrupowania literackiego („*Szkoła moskiewska*” w wypowiedziach krytycznoliterackich i autokomentarzach pisarzy, [w:] *Idee i poetyki. Ze studiów nad literaturą rosyjską*, red. B. Stempczyńska, Katowice 2002, s. 136–145). Po etapie wstępnych ustaleń na temat „szkoły moskiewskiej” skupiłam się na twórczości pisarzy najczęściej wymienianych jako jej przedstawiciele – Anatolija Kima i Władimira Makanina. Opowieści *Antylider* (*Антилидер*, 1983) autorstwa drugiego z nich poświęciłam napisany w języku rosyjskim artykuł interpretacyjny (*Чужой в „Антилидере” Владимира Маланина*, „Przegląd Rusycystyczny” 2001, nr 4, s. 64–72)². Badając cechy poetyki i wykorzystując określone kategorie „obcości” starałam się wykazać, że *Antylider*, wbrew opiniom rosyjskich badaczy – Iriny Rodnianskiej i Lwa Anninskiego – nie jest opowieścią o człowieku, którego postępowanie determinują czynniki społeczne, obyczajowe, historyczne. Jest to utwór mówiący o ludzkim losie, rozumianym jako wewnętrzna przestrzeń człowieka, która ulega eksterioryzacji. Innymi słowy, dążyłam do uzasadnienia tezy, że opowieść Makanina wykazuje cechy wyraźnie paraboliczne, o czym świadczą odwołania do motywów antycznej tragedii (*hybris*) i określony sposób konstrukcji zarówno głównego bohatera, jak i jednej z

² Artykuł jest przeredagowaną wersją referatu, który wygłosiłam na konferencji literaturoznawczej w Erfurcie (Niemcy) w roku 1999.

postaci drugoplanowych, która pełni w utworze funkcję podobną do roli chóru w dramacie antycznym.

Na mój dotychczasowy dorobek naukowy składają również inne artykuły³ oraz dwie, oprócz wymienionej wcześniej, monografie: *Wczesna twórczość Anatolija Kima. Wybrane zagadnienia poetyki i interpretacji* z 2006 roku (powstała we współautorstwie z Piotrem Fastem i przy współpracy Alicji Mrózek)⁴ oraz *Sztuka uważności. Problemy pisarstwa Anatolija Kima* (2011).

Książka z roku 2006 jest jednym z efektów prac badawczych prowadzonych w latach 2004-2007 w ramach grantu, którego byłam kierownikiem (członkowie grantu: Piotr Fast, Alicja Mrózek). Projekt badawczy był finansowany przez Komitet Badań Naukowych (numer rejestracyjny: PB 1 H01C 081 26, nr umowy 0543/H01/2004/26)⁵ i poświęcony miejscu „szkoły moskiewskiej” w historii literatury rosyjskiej. Ukoronowaniem prac badawczych była zorganizowana przeze mnie w roku 2005 konferencja naukowa i opublikowany po jej zakończeniu zbiór artykułów, który ukazał się pod tytułem *Szkoła moskiewska w literaturze rosyjskiej*, 2007 (redakcja Piotra Fasta i moja, współpraca Alicja Mrózek). Był on poświęcony twórczości współczesnych prozaików rosyjskich: Władimira Makanina, Anatolija Kima, Władimira Orłowa – najwybitniejszych przedstawicieli „pokolenia czterdziestoletnich”. Kolejnym zrealizowanym założeniem projektu badawczego była publikacja książki zatytułowanej *Wczesna twórczość Anatolija Kima. Wybrane zagadnienia poetyki i interpretacji*⁶. Jednym z jej celów było przybliżenie sylwetki pisarza, którego twórczość lokuje się na marginesie badań polskiej rusycystyki.

Zdecydowanie mocniejsza jest pozycja Władimira Makanina o czym świadczy chociażby fakt, że we wzmiankowanej wyżej *Szkole moskiewskiej* na czternaście opublikowanych artykułów aż dziesięć dotyczyło pisarstwa Makanina właśnie. Takie rozpoznanie potwierdza również rosnąca liczba kolejnych opracowań jego twórczości, powstające na jej temat prace doktorskie i magisterskie. Anatolij Kim w takim zestawieniu wydaje się i jest pisarzem nierozpoznanym, choć godnym uwagi.

Zasadniczym celem publikacji poświęconej wybranym aspektom twórczości Kima było uzasadnienie hipotezy historycznoliterackiej, zgodnie z którą jego proza stanowi wyraźny sygnał zmian zachodzących od końca lat 70. XX wieku w rosyjskim procesie literackim. W książce starano się wykazać, że pisarz, tworząc w kolejnych utworach obraz

³ Por. załącznik nr 1 (pełny spis publikacji).

⁴ Por. załącznik nr 2 (oświadczenia współautorów).

⁵ Por. zał. nr 3 (kopie dokumentacji dotyczącej prowadzonego i rozliczonego przeze mnie grantu).

⁶ Por. zał. nr 2.

człowieka, ujmuje go konsekwentnie jako byt uniwersalny, którego tożsamości nie determinują zdarzenia o charakterze politycznym, społecznym, ekonomicznym, historycznym czy ideologicznym. Kimowska wizja człowieka znacząco różni się od tej, jaką prezentowali inni współcześni pisarze rosyjscy (na przykład przedstawiciele tak zwanej prozy wiejskiej). W ich bowiem utworach jest, co prawda, widoczne przeniesienie akcentu z wydarzeń społecznych na problematykę egzystencjalną, jednak kondycja człowieka jest tu diagnozowana przez pryzmat zdarzeń bieżących, realiów określonego czasu i miejsca. Pogląd o odmienności sposobu myślenia Anatolija Kima, o jego indywidualnym pojmowaniu sensu i celu ludzkiego życia starano się uzasadnić, analizując dyskursywnie wyrażone przez tego pisarza poglądy, ale przede wszystkim poprzez opis, analizę i interpretację cech poetyki jego wczesnych utworów (motywy losu, śmierci, nieśmiertelności, twórczości), oraz badając stosowane przez pisarza rozwiązania w domenie narracji. W książce uwagę poświęcono również uzasadnieniu tezy, zgodnie z którą uwarunkowanie i uczestnictwo, czyli dwie fundamentalne kategorie w polemice na temat podmiotu, stanowią punkt odniesienia dla poszukiwania tego, co determinuje oryginalność i wyjątkowość namysłu pisarza nad ludzkim życiem i śmiercią. Monografia uzupełniona została o aneks biobibliograficzny (autorstwa Alicji Mrózek)⁷ zatytułowany *Anatolij Kim w Internecie*.

W czasie trwania grantu i po jego rozliczeniu w roku 2007 nie tylko kontynuowałam badania nad twórczością Anatolija Kima, których efekty przedstawiałam na konferencjach krajowych i zagranicznych, ale zajmowałam się również problematyką translatologiczną (zarówno w ujęciu komparatystycznym, jak i badając zagadnienie kultowości tłumacza oraz kanoniczności przekładu), recepcją współczesnej kultury rosyjskiej w Polsce, a także kategoriami estetycznymi (groza, przerażenie, potworność) w utworze Władimira Zazubrina *Drzazga. Opowieść o Niej i o Niej*. W latach 2001–2011, oprócz wymienionych wyżej publikacji, ukazały się również:

1. *Ikony kulturowe w „Mistrzu i Małgorzacie” M. Bulhakowa*, [w:] *Dwudziestowieczna ikonosfera w literaturach europejskich. Wizualizacja w literaturze*, red. B. Tokarz, Katowice 2002, s. 287–298.
2. *O narracji „Lotosu” Anatolija Kima*, „Przegląd Rusycystyczny” 2004, nr 1, s. 36–65.
3. *Tłumacz kultowy? (o przekładach Tomasza Beksińskiego)*, [w:] *Kultura popularna a przekład*, red. P. Fast, Katowice 2004, s. 119–131.
4. *Śmierć oddana metaforom. O tłumaczeniu „Lotosu” Anatolija Kima*, [w:] *Tabu w przekładzie*, red. P. Fast, N. Strzelecka, Katowice–Częstochowa 2007, s. 119–132.
5. *Od uniwersalizmu do eurasjanizmu. „Wyspa Jonasza” Anatolija Kima*, [w:] *Idea przemiany*, t. 2: *Zagadnienia literatury, kultury, języka i edukacji*, pod red. P. Fasta i M. Duś, Częstochowa 2008, s. 223–238.

⁷ Por. załącznik nr 2.

6. [We współautorstwie z A. Mrózek], *O „zepsutych aforyzmach” Anatolija Kima*, [w:] *Z przemian gatunkowych w literaturze XX i XXI wieku*, red. H. Mazurek, J. Gracla, Katowice 2008, s. 56–70⁸.
7. [We współautorstwie z H. Waszkielewicz], *„Мы” Евгения Замятина в переводе на польский язык*, [w:] *Литературоведение на современном этапе. Теория. История литературы. Творческие индивидуальности*, Тамбов 2009, s. 580–583⁹.
8. *„Белка” Анатолия Кима. Попытка интерпретации*, [w:] *Литературоведение на современном этапе. Теория. История литературы. Творческие индивидуальности*, Тамбов 2009, s. 380–383.
9. *Rzeczy (nie) na marginesie. Wokół prozy Anatolija Kima*, [w:] *Tekst – rzecz – egzystencja w literaturach słowiańskich*, pod red. B. Stempczyńskiej, J. Tymienieckiej-Suchanek, Katowice 2009, s. 135–146.
10. [We współautorstwie z A. Mrózek] *Современная русская культура в Польше. Предварительные итоги*, *DIALOG KULTUR VI: Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 18. - 19. ledna 2011 v Hradci Králové*. První vydání. Brno: Tribun EU, 2011. 730 s. ISBN 978-80-7399-199-9¹⁰.
11. [Recenzja] *Zaproszenie do tanga*, [rec. J. Drużnikow, *Tango z prezydentem*, tłum. P. Fast, Katowice 2001], „Śląsk” 2002, nr 8, s. 77.
12. [Tłumaczenie we współautorstwie z A. Mrózek] I. Sandomirska, *Czas kobiecego „jeszcze”*, „Er(r)go: Teoria – Literatura – Kultura” 2005, nr 10¹¹.

Książka zatytułowana *Sztuka Uważności. Problemy pisarstwa Anatolija Kima* została wydana w roku 2011 nakładem wydawnictwa Collegium Columbinum (w serii „Rosja. Myśl. Słowo. Obraz” pod redakcją prof. dr hab. Haliny Waszkielewicz). Jest to monografia historycznoliteracka poświęcona twórczości Anatolija Kima, który, mimo że ma na swoim koncie dziesiątki opowiadań, liczne opowieści, powieści, dwa dramaty, utwory pisane z myślą o najmłodszym czytelniku, a także wiersze, przekłady z literatury kazachskiej i scenariusze filmowe, pozostaje w Polsce (również dla badaczy współczesnej literatury rosyjskiej) pisarzem mało znanym.

Monografię otwiera rozdział poświęcony „szkole moskiewskiej”, w którym starałam się odtworzyć klimat dyskusji, jaka na początku lat 80. XX wieku toczyła się na łamach licznych rosyjskich czasopism literackich i dotyczyła owego nieformalnego ugrupowania literackiego. W rozdziale tym przedstawiono i opatrzone komentarzem nie tylko opinie i poglądy krytyki literackiej (między innymi twórcy terminu „szkoła moskiewska” – Władimira Bondarienki), lecz również autokomentarze twórców zaliczanych do ugrupowania oraz literaturoznawców. Z ustaleń tego rozdziału wynika, że obydwa określenia: „szkoła moskiewska” i „pokolenie czterdziestoletnich” są *quasi* terminami, które, co prawda, zadomowiły się w rosyjskim (i nie tylko) dyskursie historycznoliterackim, jednak pozbawione są merytorycznego uzasadnienia. Tezy o istnieniu „szkoły moskiewskiej” nie potwierdzają ustalenia badaczy współczesnej literatury rosyjskiej, którzy zdecydowanie chętniej wypowiadają się na temat twórczości pojedynczych pisarzy zaliczanych do tej formacji, niż

⁸ Por. zał. nr 2.

⁹ Por. zał. nr 2.

¹⁰ Por. zał. nr 2.

¹¹ Por. zał. nr 2.

podejmują próby określenia cech ponadindywidualnych ich pisarstwa. Do tej pory nie powstało opracowanie naukowe o charakterze syntezy, które w sposób przekonujący, czyli oparty na badaniach komparatystycznych twórczości kilkudziesięciu prozaików (bo tylu łącznie, jak wynika z moich ustaleń, krytycy rosyjscy zaliczyli do „pokolenia czterdziestoletnich”) uzasadniałoby tezę o istnieniu takiego ugrupowania literackiego. O braku wspólnotowego charakteru działań artystycznych prozaików uznawanych za przedstawicieli „szkoły moskiewskiej” świadczy między innymi to, że nigdy nie opublikowali oni programu, manifestu czy książki teoretyczno-programowej, nie powołali też niezależnego czasopisma, w którym prezentowaliby na przykład swoje stanowisko względem twórczości wcześniejszych pokoleń.

Dwa kolejne rozdziały książki poświęcone zostały prezentacji sylwetki Anatolija Kima. Przedstawiono w nich nie tylko rys biograficzny pisarza oraz chronologię jego twórczości, lecz zreferowano także jego świadomość estetyczną. Dzięki przeprowadzonej analizie różnego rodzaju tekstów Kima o charakterze dyskursywnym (wywiady, artykuły krytycznoliterackie, komentarze do publikacji innych autorów) zaprezentowano filozoficzno-religijne inspiracje pisarza, jego poglądy na temat literatury i sztuki, a także opinię o współczesnym życiu kulturalnym Rosji.

W rozdziale czwartym przedstawiono krytycznoliteracką i literaturoznawczą recepcję pisarstwa Kima, podkreślając, że w zasadzie całej jego twórczości – od lat 70. XX wieku po lata dziesiąte XXI wieku – towarzyszyły opinie i oceny skrajnie odmienne. Utwory Anatolija Kima dla jednych stanowią potwierdzenie talentu, indywidualizmu, nowatorstwa tematycznego i formalnego, są przejawem myślenia uniwersalistycznego, inspirowanego filozofią rosyjskich kosmistów (między innymi Nikołaja Fiodorowa, Konstantina Ciołkowskiego, Władimira Wiernadskiego) oraz koncepcjami filozofa i paleontologa francuskiego Pierre’a Teilharda de Chardina. Dla innych Kim pozostaje pisarzem manierycznym, pozbawionym twórczej potencji i oryginalności. Najwięcej sporów rosyjskiej krytyki literackiej wywołała pierwsza w dorobku pisarza powieść zatytułowana *Wiewiórka* (1984), za którą, po niemal dwudziestu latach, jakie minęły od jej publikacji, uhonorowano Kima nagrodą Jasnej Polany. Autorami recenzji poświęconych utworowi byli, między innymi, Lew Anninski, Paweł Nemzer, Władimir Nowikow, Wiaczesław Surganow, Nikołaj Lubimow i Paweł Basiński.

Kolejne cztery rozdziały monografii poświęcone zostały analizie wybranych utworów Anatolija Kima z punktu widzenia cech ich poetyki, ponieważ to one właśnie pozwalają

dostrzec uniwersalizm prozy pisarza, reprezentowany przez niego światopogląd holistyczny, głębokie przekonanie o nieśmiertelności pierwiastka duchowego w człowieku.

Pierwszy z tej części rozdziałów zatytułowany *W obliczu śmierci: „Pas z nefrytów”, „Zbieracze ziół”, „Lotos”* poświęcony został – wspólnemu dla wszystkich wymienionych opowieści – motywowi śmierci. Celem ustaleń tego rozdziału jest, z jednej strony, opis i analiza wykorzystania środków ekspresji przynależnych poetyce negatywnej (semantyka milczenia i przemilczenia), z drugiej – próba przybliżenia aktualizowanych w ten sposób znaczeń. To, co w analizowanych utworach jest sugerowane w przemilczeniu pozostaje domeną przeżyć jednostki, która w obliczu śmierci (własnej lub śmierci Drugiego) w niepowtarzalnym i sobie tylko właściwym stylu osiąga stan ducha pozwalający jej przybliżyć się do prawdy o ludzkim istnieniu.

Anatolij Kim bohaterami swoich utworów czyni nie tylko ludzi w sytuacjach granicznych, związanych z ludzkim przemijaniem i śmiercią. Równie często przedmiotem przedstawienia i refleksji pisarz czyni artystę. Temu zagadnieniu poświęcono kolejny rozdział książki, zatytułowany *Między ascezą a ekstazą. Portret artysty*.

Jedną z wyróżniających cech portretowanego (w opowiadaniach, opowieściach i powieściach) twórcy jest jego obojętność względem skonwencjonalizowanych i powszechnie akceptowanych ról społecznych. To typ outsidera, który w imię zachowania wolności wewnętrznej, zajmującej w hierarchii wartości wyznawanych przez artystę miejsce prymarne, odmawia uczestnictwa w powszechnie przyjętych formach aktywności społecznej. Obca jest mu na przykład postawa zdobywcy, dążącego do gromadzenia i pomnażania dóbr materialnych. Podobnie jak o status materialny, artysta nie dba również o pozycję społeczną: nie podejmuje zobowiązań i działań ukierunkowanych na osiągnięcie popularności czy prestiżu. Wszystko to sprawia, że w oczach innych (rodziny, znajomych, współpracowników, sąsiadów) uchodzi za życiowego nieudacznika lub szaleńca, albo po prostu dziwaka.

Według Kima prawdziwy akt twórczy ufundowany jest na darowanej wyłącznie artyście zdolności przeistoczenia, czyli, najogólniej mówiąc, wczucia się w każdą żywą formę istnienia. To coś innego niż „wejście w czyjeś położenie”, które – chociaż wynika z wrażliwości etycznej – dotyczy wyłącznie relacji międzyludzkich i nie wymaga rezygnacji z determinantów własnej tożsamości. W ujęciu Kima przeistoczenie to akt czysto duchowy, równoznaczny z wyrzeczeniem się siebie, z opuszczeniem własnego, kameralnego „ja”, a to oznacza, że tożsamość artysty, której jedynym znakiem jest twórczość, definiują pojęcia zmienności, niejednorodności, heterogeniczności.

Całokształt ustaleń tego rozdziału pozwala stwierdzić, że Kim rozpatruje twórczość zawsze w kategoriach moralnych. W jego ocenie prawdziwy artysta nie ma w sobie nic z egoisty, egocentryka, bluźniercy, buntownika, immoralisty, prześmiewcy, prowokatora czy blagiera. W wylaniającym się spod pióra pisarza wizerunku twórcy nietrudno odnaleźć podobieństwa do postaci Chrystusa. Artysta Kima to człowiek wybrany, inny niż wszyscy, który mocą дарowanego mu talentu zdolny jest własny ból i cierpienie przemienić w piękno, dając tym samym szansę odbiorcom swoich dzieł na inicjację w świat wartości czysto duchowych.

Rozdział kolejny zatytułowany „*Wiewiórka*”, czyli *rzecz o naturze człowieka* jest próbą odczytania pierwszej w dorobku Kima powieści (*Wiewiórka*, 1984) w sposób odmienny, niż proponują to pozostali badacze jego twórczości. Dlatego cały rozdział podporządkowany został dążeniu do uzasadnienia tezy, zgodnie z którą powieść jest literacko zrealizowaną polemiką, po pierwsze – z ponowoczesnym przekonaniem o braku wspólnotowości i primacie różnicy (emancypacja i alienacja jednostki), po drugie – z koncepcjami, które ujmują człowieka w kategoriach istoty całkowicie uwarunkowanej czy predeterminowanej. W mojej opinii zawarte w *Wiewiórce* pytania o istotę człowieczeństwa przefiltrowane zostają przez poglądy wyrastające z tak odmiennych koncepcji jak Schopenhauerowski prymat woli i noogeneza Pierre’a Teilharda de Chardina. Niemiecki filozof zło uczynił pojęciem pierwotnym, dobro zaś wtórnym, woli przypisując status rzeczy samej w sobie. Z kolei autor *Fenomeny człowieka*, rozważając miejsce i udział zła w świecie ewolucyjnym, zło uczynił niedającym się uniknąć produktem ubocznym noogenezy. Dla Kima natomiast definiowanie zła jedynie w kategoriach niedoskonałości procesu ewolucyjnego (Teilhard de Chardin), czy wszechmocy kaprysu woli (Schopenhauer) oznacza amputację odpowiedzialności, powinności, przede wszystkim zaś – wolności wewnętrznej człowieka. Taka wolność (jak przekonuje pisarz nie tylko w *Wiewiórce*), stanowi konieczny warunek stwarzania siebie jako człowieka. Dlatego namysł nad istotą człowieczeństwa przyjmuje w powieści kształt labiryntu, którego wejścia strzeże konieczność, wyjścia zaś – możliwość.

Rozdział przedostatni książki zatytułowany *Odejście. Samotność. Kontemplacja* poświęcony został najważniejszym (obok śmierci i twórczości) motywom pisarstwa Kima, który tworząc obraz człowieka, zawsze skupia się nie na jego potencjale intelektualnym, lecz duchowym. Przeprowadzona analiza schematów kompozycyjnych bardzo wielu i o różnej przynależności gatunkowej utworów pozwala stwierdzić, że Kimowska aksjologia podróży (motyw odejścia) zasadza się, z jednej strony, na marginalizacji prymatu celowości, z drugiej

zaś, na wyeksponowaniu – za sprawą powtarzalności samego motywu – gotowości jej podjęcia. Pisarz, odsuwając na dalszy plan powody, dla których bohaterowie opuszczają przestrzeń swojego dotychczasowego życia, podaje w wątpliwość nadmierną wartość, jaką człowiek zwykł przypisywać działaniom porządkującym. Ze sposobu, w jaki autor *Słowiczego echa* problematyzuje świat swoich utworów wynika, że w jego rozumieniu postawa życiowa oparta na prymacie celowości zagłusza przestrzeń duchową człowieka. Dlatego wyraźnie eksponowana w utworach sytuacja odejścia symbolizuje, moim zdaniem, gotowość człowieka do otwarcia się na to, co nowe, nieprzewidywalne, zaskakujące. Podróż, wędrówka, włóczęga, tułaczka stają się synonimem szansy człowieka na niezrutynizowane i pozbawione uprzedzeń poznanie siebie i swojego miejsca w świecie. Co istotne, Kim nader często nie precyzuje źródeł odczuwanej przez bohaterów potrzeby samotności. Nadaje jej tym samym status realności wymykającej się uzasadnieniu racjonalnemu, albo takiej po prostu, której nazywać nie trzeba. W podobny sposób pisarz traktuje kwestię motywacji podróży podjętej przez bohaterów. W obydwu przypadkach uzasadnienie staje się kwestią drugorzędną w porównaniu z eksponowaną w zachowaniu bohaterów potrzebą zmiany (odejście od codzienności) i samotności (odejście od innych). Zastosowana w bardzo wielu utworach figura izolacji służy ukazaniu człowieka, który dzięki kontemplacji świata widzialnego (Kim konsekwentnie „wyprowadza” swoich bohaterów z miasta i wiedzie ku naturalnie duchowym przestrzeniom człowieka – na rozległe pola, łąki, odludne plaże) uzyskuje wgląd w prawdę o sobie samym. Ukazany rodzaj samoświadomości nie ma nic wspólnego z poznaniem poprzez świadomość dyskursywną, lecz jest efektem doznawania otaczającego świata dzięki zawieszeniu władz umysłowych, odrzuceniu kalkulacji intelektualnej, myślenia pojęciowego. Kim, czyniąc bohaterami swoich utworów kontemplatorów, podaje w wątpliwość moc, jaką wobec najistotniejszych pytań stawianych przez człowieka – o to, kim jest i jaki jest sens jego istnienia – okazać może aktywność intelektualna, wiedza, określana jako stała, racjonalna, niepodważalna. Dzięki kontemplacji każdemu z bohaterów, niezależnie od życiowych doświadczeń, jakie stały się jego udziałem i niezależnie od deklarowanego wcześniej światopoglądu, dane jest poznać prawdę o sobie samym jako nieodłącznym elemencie całości.

Rozdział kończący książkę poświęcony został ostatniej, jak dotąd, opublikowanej przez Anatolija Kima opowieści noszącej tytuł *Wyspa Jonasza* (2001). Jest to utwór w niczym nieprzypominający poprzednich dzieł pisarza, gdyż problematyka ogólnoludzka i ponadczasowa, która stanowiła wcześniej *differentia specifica* twórczości Kima i poświadczała rangę jego utworów, tutaj sprawia wrażenie pretekstu służącego do rozważań, których nadrzędny sens skupia się nie na zagadnieniach natury filozoficznej, lecz

ideologicznej. Główne przesłanie utworu sprowadza się do pouczenia, że źródłem wartości, ku którym winna zwrócić się nie tylko Rosja, ale cały współczesny świat, nie jest cywilizacja Zachodu, lecz (czerpiąca swój potencjał między innymi z religii prawosławnej) wschodnia duchowość. Co ciekawe, w *Wyspie Jonasza* poglądy o proveniencji wyraźnie eurazjańskiej zostały połączone z koncepcją konsolidacji dwóch światowych mocarstw. Mówiąc wprost, opowieść głosi konieczność zawarcia pomiędzy Rosją i USA przymierza motywowanego geopolitycznie. Uwzględniając aspekty literackie i pozaliterackie, *Wyspę Jonasza* można uznać za przykład literatury doraźnej, pisanej na potrzebę chwili. Pod artystycznie sprawnie skrojonym płaszczkiem uniwersalizacji znaczeń (los, cierpienie, poświęcenie, duchowe odrodzenie) opowieść przekazuje sensy, które z jednej strony, za sprawą odwołań do doktryny eurazjańskiej, odpowiadają nastrojom wcale niemałej części rosyjskiego społeczeństwa, a z drugiej stanowią wyraz aprobaty pisarza dla modelu polityki zagranicznej Władimira Putina, jaki przyjął on w relacjach z USA na początku XXI wieku. Uwagi i komentarze zawarte w tym rozdziale (utrzymanym w konwencji eseju publicystycznego) dotyczą wyraźnej zmiany postawy pisarza, który z twórcy penetrującego duchowe przestrzenie człowieka przedzierzgnął się w propagatora określonych idei. Miejsce uważności, z jaką Kim przyglądał się człowiekowi poszukującemu metafizycznego uzasadnienia własnej egzystencji zajęła ideologia. *Wyspa Jonasza* potwierdza opinię wyrażoną przez Natalię Iwanową, że późna proza Anatolija Kima świadczy o przeżywanym przez pisarza kryzysie tożsamości, jaki stał się udziałem również innych rosyjskich twórców, niepotrafiących odnaleźć się w nowej, popieriestrojkowej rzeczywistości.

UDZIAŁ W KONFERENCJACH

Od początku mojej działalności naukowej brałam udział w cyklicznie organizowanych, odbywających się w różnych miejscowościach (między innymi: Ustroń, Nieznanice, Sucha Beskidzka), konferencjach translatologicznych, których efektem są ukazujące się od ponad dwudziestu lat *Studia o przekładzie*. W latach 1999, 2000, 2001 pełniłam funkcję sekretarza tych konferencji, artykuły mojego autorstwa ukazały się w czterech tomach serii *Studia o przekładzie*¹², byłam współredaktorką tomów *Komparatystyka literacka a przekład* i *Przekład w historii literatury*¹³.

¹² Por. spis publikacji.

¹³ Por. spis publikacji.

W latach 2003–2011 wzięłam czynny udział w następujących konferencjach literaturoznawczych i translologicznych:

2003 (Sucha Beskidzka) *Kultura popularna a przekład*, konferencja cykliczna organizowana pod auspicjami Komisji Przekładoznawczej Międzynarodowego Komitetu Sławistów;

2005 (Sosnowiec) – *Szkoła moskiewska w historii literatury rosyjskiej*, konferencja zorganizowana (w ramach kierowanego przeze mnie grantu KBN) przez Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego;

2007 (Nieznance) – *Tabu w przekładzie*, konferencja organizowana pod auspicjami Komisji Przekładoznawczej Międzynarodowego Komitetu Sławistów;

2008 (Katowice) *Tekst—Rzecz—Egzystencja w literaturach słowiańskich*, zorganizowana przez Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego;

2008 (Częstochowa) *Idea przemiany w literaturze, kulturze, języku i edukacji*, konferencja zorganizowana przez Wyższą Szkołę Lingwistyczną w Częstochowie;

2009 (Wrocław) Międzynarodowa konferencja *Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich. Ciało*, zorganizowana przez Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego;

2010 (Wilno/Litwa) (konferencja cykliczna Kraków/Wilno) *Современная русская литература. Стратегии письма и чтения*, zorganizowana przez Slavisticos katedra Vilniaus Universitetas.

2011 (Hradec Kralove/Czechy) *Dialog Kultur VI*, konferencja zorganizowana przez – Katedra slavistiky Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Kralove, Společnost Franka Wollmana a Ceska asociace rusistu.

2011 (Kraków) (konferencja cykliczna Kraków/Wilno) *Современная русская литература. Стратегии письма и чтения*, zorganizowana przez Katedrę Literatury XX i XXI wieku Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego.

2012 (Sucha Beskidzka) *Wielcy tłumacze*, konferencja cykliczna, organizowana pod auspicjami Komisji Przekładoznawczej Międzynarodowego Komitetu Sławistów.

NAGRODY

W ciągu pracy na Uniwersytecie Śląskim (1997–2009) dwukrotnie otrzymałam Nagrodę Rektora UŚ (nagroda II stopnia).

DZIAŁALNOŚĆ DYDAKTYCZNA

Przez piętnaście lat pracy dydaktycznej prowadziłam zajęcia (ćwiczenia, wykłady, konwersatoria, seminaria) o zróżnicowanej tematyce. Zaliczam do nich: historię literatury rosyjskiej XX wieku, współczesne życia literackie, dzieje Rosji, wstęp do literaturoznawstwa, życie kulturalne we współczesnej Rosji, a także przedmioty przekładoznawcze: teorię i praktykę przekładu, krytykę przekładu tekstów literackich, przekład artystyczny, ćwiczenia translatoryczne, oraz seminaria dyplomowe i zajęcia z praktycznej nauki języka rosyjskiego. W ramach programu LLP Erasmus prowadziłam cykl wykładów na temat wybranych zagadnień współczesnej literatury rosyjskiej:

- 2007 na Uniwersytecie Pedagogicznym w Hradec Kralove (Czechy),
- 2010 na Uniwersytecie Wileńskim (Litwa).

PODSUMOWANIE

W mojej dalszej pracy naukowej planuję opracowanie leksykonu z dziedziny przekładoznawstwa oraz książkę z dziedziny literaturoznawstwa poświęconą wybranym zjawiskom w najnowszej literaturze rosyjskiej.